

WAAELSE POT, VLAAMSE KETEL

JOEP LEERSSEN

Vincent Scheltiens, *Met dank aan de overkant. Een politieke geschiedenis van België*

Kalmthout, Polis, 2017, 319 pp, ISBN 9789463101653

Dit boek, de publieksversie van een proefschrift verdedigd aan de Universiteit Antwerpen, probeert nieuw strijklicht over een bekend onderwerp te laten schijnen. De ‘politieke geschiedenis van België’ te zien als de geschiedenis van de communautaire problematiek is de bijna onvermijdelijke invalshoek

van verreweg de meeste historici en commentatoren tot nu toe. De gekozen invalshoek – de symmetrie van de vijandbeelden die de beide gemeenschappen over en weer van elkaar hanteerden – wil aan dat bekende onderwerp een nieuwe dimensie toevoegen. De auteur organiseert deze materie aan de hand van een vijftal momentopnames: 1840, 1912, 1939, 1960-62 en 1993.

Over de keuze en behandeling van deze vijf episodes valt veel te zeggen. (De Koningskwestie bijvoorbeeld wordt als een soort *flashback* in het keurslijf van 1960 gewrongen.) Dat er rond 1840 inderdaad een Vlaams-Waals antagonisme met politiek mo-

biliserend vermogen ontstond, is goed om nog eens gedocumenteerd te zien; immers, veel huidige historici hypercorrigeren het flamingantistische verhaal van weleer door in deze periode alleen maar ‘Belgisch nationalisme’ te willen waarnemen. De etnicisering en polarisering van de Vlaams-Waalse tegenstelling rond 1912 (wat mij betreft het beste hoofdstuk) past in het klimaat van de vooravond van de Grote Oorlog, en is met name voor wat betreft het gebruik van Waalse bronnen in de schaduw van Destrée goed gedocumenteerd, maar mist een breder Europees perspectief. 1939 is problematisch om redenen die ik hieronder nader uiteen zal zetten, 1960-62 en 1993 bewegen zich in de richting van commentaar op bekende en actuele politieke spanningen. Bovendien is in de laatste twintig jaar het binaire isolement van het *Belgique de papa* grondig verstoord. Met islamofoben in Vlaanderen en jihadisten in Verviers en Molenbeek moeten we ons afvragen wat de lessen voor de toekomst zijn van deze Vlaams-Waalse analyse. Scheltiens’ eigen conclusie draagt de titel *Tijden van ontzuivering*. In een Europese populaire politiek die zich tussen Trump, Erdoğan en Putin te buiten gaat aan een orgie aan polymorfe, multipolaire vijandbeelden, is die woordkeus ietwat wonderlijk. We zullen nog nostalgisch heimwee krijgen naar de Mars op Brussel en de Voerense taalwandelingen, als politieke pendanten van Kapitein Zeppos en Wij Heren van Zichem.

Het meest verfrissende aspect van dit boek was voor mij niet de invalshoek. Dat sterke binaire antagonismes de neiging hebben om zich symmetrisch te spiegelen, is geen oogverblindend nieuw inzicht. Het begrip van de “hostile imitation” of “competitive imitation” is stilaan gemeengoed in de nationalisme-studies; de imagologie – de studie van culturele en nationale beeldvorming – werkt sinds jaar en dag met de wisselwerking tussen “auto-image” en “hetero-image” (de termen spre-

ken voor zich); en het is, letterlijk, spreekwoordelijk om te zeggen *You become what you hate*. Uitgerekend in België is dat een bekend principe; Scheltiens had bijvoorbeeld kunnen verwijzen naar de beruchte *fake news*-documentaire van de RTBF, *Bye bye Belgium* (2006), die een Vlaamse namaak-afsplitsing encenseerde om Waalse vijandbeelden te gerieven. De conclusie dat België uit twee helften bestaat die allebei denken dat ze een bedreigde minderheid zijn, is prikkelend en een geestige paradox, maar ook niet geheel onbekend.

Scheltiens heeft aan wetenschappelijke voorlopers en theorievorming weinig boodschap. Zijn terugkeer naar de primaire bronnen gaat zorgeloos voorbij aan de bestaande secundaire literatuur, zijn engagement met bestaande analyses is mondjesmaat. Dat is een zwakte maar het biedt ook een voordeel. Zwakte: de lezer weet op geen enkel moment waar Scheltiens de bestaande consensus volgt of tegensprekt, of waar hij er een ander gezichtspunt aan toevoegt, of welke relatieve positie hij inneemt in het spectrum van mogelijke houdingen. Hij presenteert zichzelf als de enige autoriteit op het onderwerp. Vaak poneert hij historische feiten op een soort *take it or leave it*-toon (al in 1870-71 werd de Vlaamse beweging van incivieke landverraderlijke sympathie met Duitsland beschuldigd, p. 62; op Waalse congressen rond 1893 waren spanningen tussen Wallonië en Brussel waarneembaar, p. 68) die we maar op goed gezag moeten aannemen – een citaat of voetnoot kan er niet af. Historische attitudes worden soms in brede penseelvoering geparafraseerd, waarbij de lezer er maar van uit moet gaan dat de auteur zijn (niet nader gespecificeerde) bronnen recht doet. En als het niet om grotere verbanden gaat die bekend verondersteld worden, worden de historische ontwikkelingen aan de hand van de anekdotiek van het moment geïllustreerd. Dat maakt van dit

boek eerder een publieksboek dan een wetenschappelijk gezaghebbende analyse. De flaptekst stelt dat *Met dank aan de overkant* ‘uitlegt’ hoe de Vlaams-Waalse tweespalt is ontstaan; dat is teveel eer. Scheltiens biedt meer beschrijving dan uitleg.

Maar voor een publieksboek heeft dat ook een voordeel. De keuze om vrijwel uitsluitend uit de primaire documentatie te putten, verleent aan het boek zijn grootste charme. De bronnen die Scheltiens voor het voetlicht haalt, zijn bovendien bijzonder, en bieden wat mij betreft een van de verborgen vernieuwende elementen in dit boek. Het boek steunt namelijk op de opiniërende vertogen van de Vlaamse en francofoon/Waalse voormannen van het moment, in pers, manifesten, verkiezingspropaganda en andere teksten van dat slag. Zulke bronnen zijn fundamenteel van retorische aard, en om die reden worden ze in de wetenschappelijke analyse vaak alleen in het voorbijgaan gebruikt, als indicaties of als reservoir voor een enkel illustratief citaat. Scheltiens neemt ze bij hun woord, als zijn eigenlijke corpus, en dat is verfrissend. Wat Scheltiens biedt – bijna zonder dat hij er zelf erg in heeft – is niet zozeer een politieke geschiedenis van België als wel een geschiedenis van de Belgisch-communautaire politieke retoriek en beeldvorming. En dus eigenlijk eerder een politiek-culturele dan een politieke geschiedenis: een discours-analytische geschiedenis van hoe Vlamingen en ‘Walen’ zichzelf en elkaar representeerden. Het is in dit aspect dat Scheltiens’ gebruik van het begrip ‘spiegeldiscours’ het best tot zijn recht komt.

Is in die retoriek en beeldvorming de symmetrie inderdaad zo allesbeheersend als Scheltiens stelt? Enkele bevindingen zijn op dat punt inderdaad zeer de moeite waard: met name, hoe vaak de Waalse pot de Vlaamse ketel heeft verweten dat hij zwart ziet. Een kritische geschiedenis van

de Waalse beweging is op dit moment nog een desideratum, en Scheltiens (inderdaad kritische) gebruik van de wallingantistische bronnen komt op veel momenten als een *eye opener*. Maar de fundamentele asymmetrie in de beeldvorming (Waals patriottisme is links, Vlaams patriottisme is rechts) is daardoor niet echt gedeconstrueerd, hoogstens van kritische kanttekeningen voorzien.

Met dank aan de overkant bood mij vooral nieuwe inzichten als het om zulke asymmetrieën ging. Hoe de Vlaamse beweging in het politieke debat voortdurend op haar verleden wordt afgerekend terwijl de Waalse beweging zichzelf vooral ziet in termen van haar toekomstvisie. En dan vooral hoe de Waalse beweging (net zo etnisch als de Vlaamse in 1912) zich in de jaren-1930 steeds meer als sociale beweging herdefinieerde, terwijl de Vlaamse beweging roekeloos die etniciserende retoriek en beeldtaal doorzette richting het fascistische klaroengeschal en banierengezwaai van de VNV. Dat zou ook na de bezetting leiden tot een bestendige asymmetrie (Waals-civiek tegenover Vlaams-inciviek).

Scheltiens is, zéér terecht, uiterst kritisch over de manier waarop de naoorlogse Vlaamse beweging zich uitleeft in handwringend zelfmedelijden over de 'repressie' en daardoor in stilte de blik afwendt van de, ach, tja, kleine pekelzonden en naïef-idealistische misvattingen van de nazi-tijd. Dankzij zijn invalshoek kunnen we vaststellen hoe die Vlaamse geheugenomfloersing gepaard gaat met een ingesleten weigering 'aan de overkant', in francofoon België, om dat bruin-Vlaamse verleden te laten rusten. Het in herinnering roepen van Degrelle en het Rexisme is een goedkope jij-bak, die kan wijzen op een partiële symmetrie: er waren ook foute Walen. En ja, er waren ook linkse, 'goede' Vlamingen. Maar het onderliggende probleem wordt daardoor niet verholpen. Tot diep in de jaren zeventig bleven (bijvoor-

beeld op de IJzerbedevaarten in Diksmuide) de Vlaamse banieren wuiven, de klaroenen schallen, bleef de retoriek draaien om traditie, bloed en grondgebied. Noch Degrelle, noch de Vlaamse antifascisten hebben na de oorlog een stempel weten te plaatsen op de communautaire beeldvorming of politiek. Waalse belangen zijn gecoöpteerd door de Parti Socialiste, Vlaamse belangen door Volksunie, N-VA en Vlaams Belang.

De fundamentele asymmetrie van naoorlogs België is dat de Vlaamse politiek er niet in is geslaagd om een geloofwaardig progressief platform voor haar communautaire belangen te creëren. Vlaanderen heeft tijdens, en sinds, de taalgrenstrekking van 1962 gekozen voor territorialiteit (Vlaamse grond!), de Walen (zoals in Voeren en in de Brusselse rand) voor personaliteit (burgerrechten!). Dat tekende de schele blik waarmee naar conflicten werd gekeken.

Een voorbeeld. In de kwestie-Happart had bijna niemand aandacht (ook Scheltiens niet) voor het antidemocratische optreden van Happart binnen de gemeente waar zijn *Retour à Liège* decennialang de macht had, jegens de Nederlandstalige ingezetenen van Voeren. Die hadden het in de omgang met hun gemeentelijke overheid een stuk lastiger dan de gemiddelde Franstalige inwoner van Sint-Genesius-Rode; maar die vergelijking werd niet gemaakt, paste niet in het kader van de beeldvorming. Hoe Happart zijn lokale macht uitoefende, interesseerde noch de Walen (die hem als verzetsheld tegenover de Vlaamse dwingeland zagen) noch de Vlamingen (die hem als Luikse Vijfde Colonne op Vlaams grondgebied zagen). De beeldvorming was half-symmetrisch, de blik was scheel. Happart oefende lokaal precies dat intolerante beleid uit dat hij communautair de Vlaamse overheid voor de voeten wierp; hij deed zich extern als onderdruchte minderheid voor maar chicaneerde intern de minderheid in zijn eigen ressort. En ter-

wijl zowel de Voerense gemeentelijke overheid als de Franstalige ingezetenen van de Brusselse randgemeenten verontwaardigd het democratisch burgerrecht opeisten om geen stom woord Nederlands te hoeven spreken, konden hun Vlaamse tegenhangers geen beter antwoord verzinnen dan de belegen territoriale retoriek over Vlaamse grond. 'Spiegeldiscours'? Gedeeltelijk; niet helemaal.

Scheltiens boek ontbeert misschien de wetenschappelijke bijtkracht en theoretische strafheid om de veellagige complexiteiten en paradoxen van zulke half-symmetrieën verder dóór te denken. Maar het is zijn grote verdienste dat hij er wel de blik voor opent, en boeiende documentatie terzake aanreikt.